

BRĪVĪBA KĀ TRIMDAS SOCIĀLDEMOKRĀTU POLITISKĀ BALSS – PIRMIE GADI (1948–1954): ĪSS IESKATS

Lilīta Zaļkalne dzimusi 1955. gadā Sidnejā, Austrālijā. Minsteres Latviešu ģimnāzijas abituriente Vācijā (1973). Bakalaura grādu uzņēmējdarbības vadībā ieguvisi Kalifornijas Universitātē Bērklījā (*University of California, Berkeley*) (1975) un *Dr. phil.* grādu baltu valodās (2014) Stokholmas Universitātē, aizstāvot disertāciju par Padomju Savienības repatriācijas kampaņu pret latviešu trimdu. Kopš 1992. gada ir mācībspēks Stokholmas Universitātes Baltu valodu nodaļā.

Raksturvārdi: mēnešraksts *Brīvība*, Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (LSDSP), LSDSP ĀK, latvieši Zviedrijā, Brūno Kalniņš.

Pēckara trimdas latviešu sociāldemokrātija ir pētniecības lauks, kur vēl daudz kas pētāms un analizējams, bet kur nopietni pētniecības pamati jau likti. Latviešu trimdas sociāldemokrātu loma Zviedrijas ārpolitikā attiecībās ar Padomju Savienību Baltijas jautājumā analizēta vēsturnieces A. Daudzes grāmatā¹. Ieskatu atsevišķu trimdas sociāldemokrātu darbībā Raiņa un Aspazijas Fondā un Kastaņolas pieminekļa veidošanas procesā var iegūt G. Grīnumas pētījumā². Preses vēstures jomā līdz šim plašākā publicētā analīze par trimdas sociāldemokrātu orgānu *Brīvība* parādās S. Griķes diplomdarbā³. Šajā rakstā, izmantojot *Brīvību* un citas trimdas avīzes kā avotus, centīšos tuvāk aprakstīt kontekstu *Brīvības* sākuma posmam, kad *Brīvību* izdeva

kā žurnālu, kā arī apskatīt 1950.–1954. gada pārvērtības, kad *Partijas Biļetens* kļuva par drukātu avīzi *Brīvība*. Kāda bija *Brīvības* politiskā balss? Vai avīzes saturā manāmas kādas maiņas vai pārvērtības? Kas tās veicināja?

20. gadsimta 50. gadi iezīmē lūzumu trimdas esamībā. Ja vēl 40. gados, pēc kara beigām, daudzi trimdinieki sapņoja par drīzu atgriešanos atbrīvotajā Latvijā vai pat domāja, ka varēs tāpat atgriezties un kaut kā izdzīvot okupācijas apstākļos, tad 1949. gada marta deportācijas šos priekšstatus pavisam apgāza. Vairs nebija šaubu, ka jaunuzsāktā dzīve ārzmēs būs jāturpina.

Bet, pirms sapņi par atgriešanos bija galīgi izgaisuši, latvieši Vācijas nometnēs un Zviedrijā – valstīs, kur vairums trimdinieku atradās tūlītējos pēckara gados, – jau bija paguvuši izveidot stipras sabiedriskās organizācijas, nodibināt baznīcas dzīvi un strādāt tālāk kultūras laukā, ar ko vēl nesen Latvijā bija nodarbināti. Tā izveidojās t. s. “Mazā Latvija” Vācijas nometnēs – ar pilnu latvisku izglītības ceļu (pamatskolām, arodmācībām, ģimnāzijas un pat universitāti) un ar plašu izteiksmi kultūrā (teātri, operas, baleti, kori, koncerti), kā arī

¹ Daudze 2011.

² Grīnuma 2009.

³ Griķe 1997–1998.

plašu izdevējdarbību⁴. Līdzīga aktivitāte bija arī Zviedrijā, bet daudz mazākos apmēros, jo šajā valstī sākotnēji atradās ap 4600 latviešu⁵, kamēr Vācijas noietnēs aplēstais latviešu skaits bija pāri par 100 000. 40. gadu beigās sākās noietņu tukšošana, kad latviešu bēgļi izbrauca lielākoties uz Austrāliju, Angliju, Amerikas Savienotajām Valstīm un Kanādu. Vācijā palika ap 12 000 latviešu bēgļu⁶.

Jaunajās mītņu zemēs latviešu trimdinieki turpināja savu sabiedrisko un kultūrolo dzīvi. Lielākajās pilsētās tika dibinātas organizācijas un apvienības, tika veidotas draudzes ap latviešu baznīcām, atvaļinājuma brīžos latvieši tikās akadēmiskajās organizācijās, tautas deju un sporta kopās, sestdienas skolās, mākslas veicinātajos, teātra un kora mēģinājumos⁷. Trimdas darbību cītīgi dokumentēja un aprakstīja regulāri iznākošajās avīzēs, žurnālos, mēnešrakstos un citā periodikā⁸. Grāmatu izdošana turpināja ritēt pilnā sparā, kaut arī mazākos apmēros, ja salīdzina ar Vācijas noietņu laiku⁹.

Šajā trimdas vispārējā rosībā ievērojama loma bija latviešu sociāldemokrātiem. Tie, tāpat kā citi latvieši, bēga no Latvijas otrreizējās padomju okupācijas un vai nu evakuējās uz Vāciju, vai ar laivām pārbrauca uz Zviedriju. Šī cilvēku grupa bija skaitliski maza – tikai ap simts biedru bija devušie emigrācijā¹⁰, un savos uzskatos un darbībā stipri atšķīrās no trimdas konservatīvā vairākuma. Partijas aktivitismu un izturību pierāda tas, ka no piecām trimdas politiskajām partijām, kas 1961. gadā pieminētas O. Freivalda uzskaitē (proti, Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija, Latviešu liberālā apvienība, Latviešu zemnieku savienība, Latvijas Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku agrārpartija un Kristīgo zemnieku un katoļu partija¹¹), Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (turpmāk – LSDSP) vienīgā bez pārtraukuma turpināja savu darbību atjaunotajā Latvijā 1991. gadā.

LSDSP un dažas citas trimdas partijas un domu biedri atzina par likumīgu vienīgi 1922. gada Satversmi, kuras pēctecību pārstāvēja bijušais Saeimas priekšsēdis bīskaps Jāzeps Rancāns, kas, pēc Satversmes 16. panta, ieņēma Valsts prezidenta vietu. LSDSP uzskatīja, ka uz šī juridiskā pamata, nevis uz nedemokrātiskā 1934. gada 15. maija apvērsuma rezultātiem, ko simbolizēja ārkārtējo pilnvaru turētājs sūtnis K. Zariņš, būtu jāveido turpmākā trimdas politisko organizāciju sadarbība¹². Šīs pretstata pozīcijas, kādā virzienā trimdai būtu jāattīstās – uz parlamentārisma vai autoritārā ulmanisma pamata –, izraisīja nesaņķas un strīdus trimdas sabiedrībā līdz pat 60. gadiem un vēlāk¹³. Minētās pretīķības raksturoja trimdas politisko karti turpat vai visu trimdas pastāvēšanas laiku: mazākumu pārstāvēja Latvijas brīvvalsts laika politisko partiju vadītāji ar LSDSP priekšgalā, bet pārējie veidoja “trimdas saimes nospiedošo vairākumu”¹⁴, kur bija gan liela apolītiska tautas masa, gan mērenas pilsoniskās aprindas, gan arī “dažādu nokrāsu labā spārna ļaudis”¹⁵.

Šīm dažādām trimdas politiskajām novirzēm bija savi laikraksti. Lielākais trimdas laikraksts *Laiks*, kas 1949. gada augustā sāka iznākt Ņujorkā, ASV (redaktori Kārlis Rabācs un Helmārs Rudzītis), ieturēja apolītisku “mērenu” nostāju ar labējā spārna noslieci, un par uzskatu dažādību gādāja avīzes plašais korespondentu un līdzstrādnieku loks. Tā bija “lielās bēgļu masas” avīze, pamatos nacionāli konservatīva. Zviedrijā abu trimdas politisko pušu – 1922. gada Satversmes aizstāvētāju un 15. maija apvērsuma piekritēju – uzskatus atspoguļoja Stokholmā iznākušās avīzes *Latvju Ziņas* un *Latvju Vārds*. Abas sāka darboties 1944. gadā noietņu apstākļos kā rotaprintēti biļeteni, bet jau pēc dažiem mēnešiem sāka iznākt drukātā veidā kā avīzes, ar redakcijām, līdzstrādniekiem un maksājošiem abonentiem. *Latvju Ziņas* apakštitulu “Nedēļas laikraksts latviešiem Zviedrijā” bija demokrātisko grupu, t. i., sociāldemokrātu un liberāļu koalīcijas,

⁴ Ozoliņš 1954.

⁵ Siliņš 2011, 112.

⁶ Zalkalns 2014, 65.

⁷ Tichovskis 1954.

⁸ Turpat, 121–236.

⁹ Jēgers 1989.

¹⁰ Kalniņš 1993, 207.

¹¹ Freivalds 1961, 160.

¹² Red. 1948.

¹³ Freivalds 1961, 152–153.

¹⁴ Turpat, 154.

¹⁵ T. 1948.

orgāns rakstnieka Jāņa Grīna vadībā.¹⁶ Par redakcijas sekretāru strādāja apgāda *Daugava* vadītājs Juris Šleiers. *Latvju Vārds* ar apakštitulu “Zviedrijas latviešu garīgaj dzīvei” redaktora Jāņa Andrupa vadībā bija izteikts labējā spārna laikraksts, kuras redakcijas kolēģijā bija prof. Kārlis Straubergs, mācītājs Roberts Slokenbergs, redaktors Nikolajs Seglenieks un redaktors Arturs Miķelsons.

Zviedrija dabīgā kārtā bija kļuvusi par trimdas sociāldemokrātu centru pēc Otrā pasaules kara, jo te atradās vairums bijušās LSDSP Centrālkomitejas locekļu un biedru. Tā 1945. gada 4. augustā Stokholmā četrpadsmit trimdas latviešu sociāldemokrāti nodibināja Zviedrijas Latviešu sociāldemokrātu klubu, ievēlot Brūno Kalniņu par priekšsēdi¹⁷. 1948. gadā konstitūēja Ārzemju komiteju¹⁸, bet gadu vēlāk dibināja LSDSP koporganizāciju trimdā, apvienojot vecus un jaunus partijas biedrus, kas bija izkaisīti pa visiem kontinentiem brīvajā pasaulē¹⁹. Jaunu partijas programmu proklamēja 1950. gadā.²⁰ LSDSP Ārzemju komiteja par savu galveno mērķi deklarēja “cīņu par demokrātiskas un neatkarīgas Latvijas republikas atjaunošanu”²¹.

Nesaskaņu dēļ sociāldemokrātiem 1949. gadā bija jāatstāj *Latvju Ziņas*²², un drīz pēc tam redaktoru Jāni Grīnu aizvietoja ar izdevniecības *Daugava* vadītāju Dagniju Šleieri. Avīze beidza iznākt 1955. gadā. Izmaiņas *Latvju Ziņās* noveda pie tā, ka LSDSP nodibināja savu oficiālo partijas izdevumu *Brīvība*. Tās nolūks bija darīt ārēji zināmus partijas mērķus un uzskatus plašākai latviešu trimdas sabiedrībai, vienlaicīgi sniedzot informāciju biedriem par partijas iekšējo darbu. Pirmais *Brīvības* numurs 84 lpp. apjomā iznāca 1948. gada augustā F. Cielēna un B. Kalniņa vadībā, un to iespieda V. Bumbēra apgāds

Burtnieks Eslingenā, Rietumvācijā. Otrais *Brīvības* numurs iznāca 1949. gadā Stokholmā, bet trešais – 1950. gadā, arī Stokholmā.

Šie pirmie trīs *Brīvības* numuri atkārtoti skaidro LSDSP pozīciju, ka trimdas pēctecībai jābalstās uz 1922. gada Satversmi un parlamentārismu. Pravietiski tiek deklarēts, ka “.. atbrīvotā Latvijā visus valsts jautājumus izlems pašas tautas uz demokrātiskiem pamatiem brīvi vēlēta tautas pārstāvība”²³. Sadaļās *Mūsu viedoklis, Starptautiskā sociālistiskā kustība, Latviešu emigrācijas gaitas, Prese un grāmatas* parādās vairāku pazīstamu sociāldemokrātu autoru raksti. Tiek sniegti arī atskati par LSDSP vēsturi, kā, piem., Klāras Kalniņas²⁴, Kārļa Dziļlejas²⁵ un Nikolaja Valtera²⁶ ideoloģiskie raksti.

Ne tikai aizstāvēt demokrātiju un parlamentārismu, bet arī citās politiskās jomās partijas nostāja atšķīrās no trimdas vairākuma uzskatiem. Piem., 1949. gadā *Brīvības* lasītājiem teikts, ka “bēgļiem ir jāpagatavojas uz ilgstošu emigrāciju svešumā” un ka lielākā daļa trimdinieku “dzimtenē vairs neatgriezīsies”²⁷. Trimdas lielā prese izvairījās no tik skaidriem slēdzieniem, bet atkārtēja vēlmju domu, ka latviešu emigranti svešā zemē nepalikis, bet gan “griezīsies atpakaļ dzimtenē, tikko tā sauks savus pasaulē kļīstošus dēlus un meitas, viņi atgriezīsies! Jo viņi mīl savu zemi!”²⁸. Tāpat ārpolitikas analizē par auksto karu *Brīvībā* rakstīts, ka ASV un Anglija neuzrāda “vēlēšanas sākt karu pret austrumu bloku” un ka “nav arī iemesla domāt, ka Padomju Krievija uzsāktu trešo pasaules karu tuvākos gados”²⁹. *Brīvība* deklarēja, ka “tuvākos gados nekādas kara briesmas nedraud, un ir tādēļ nevietā pakļauties kara psychozei un krist panikā”³⁰. Turpretī citos labējā spārna preses izdevumos valdīja doma, ka trešais pasaules karš kurā katrā laikā var iesākties, ar izteiktu cerību, ka

¹⁶ Bēdīgs gals. *Brīvība*, 7 (08.–09.1955.), 8.

¹⁷ Kalniņš 1993, 211.

¹⁸ Latviešu sociāldemokrātu ārzemju komiteja 1948, 3.

¹⁹ Visiem latviešu sociāldemokrātiem! *Brīvība*, 2 (01.1949.), 71.

²⁰ Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas programma emigrācijā, *Brīvība*, 3 (01.1950.), 2–5.

²¹ Latviešu sociāldemokrātu ārzemju komiteja 1948, 3.

²² Bēdīgs gals. *Brīvība*, 7 (08.–09.1955.), 8.

²³ Latviešu sociāldemokrātu ārzemju komiteja 1948, 4.

²⁴ Kalniņa 1949.

²⁵ Dziļleja 1950.

²⁶ Valters 1949; Valters 1950.

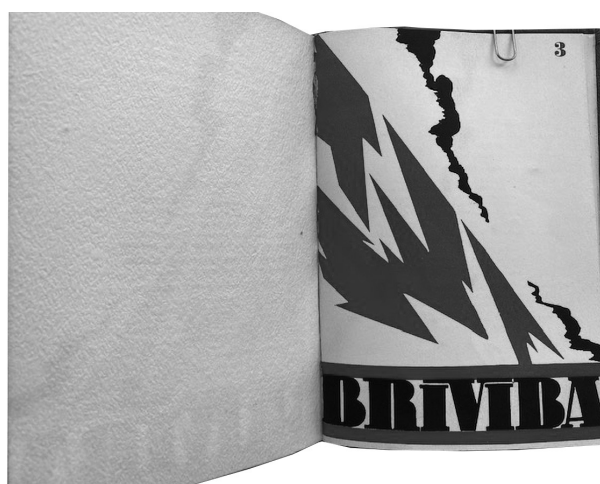
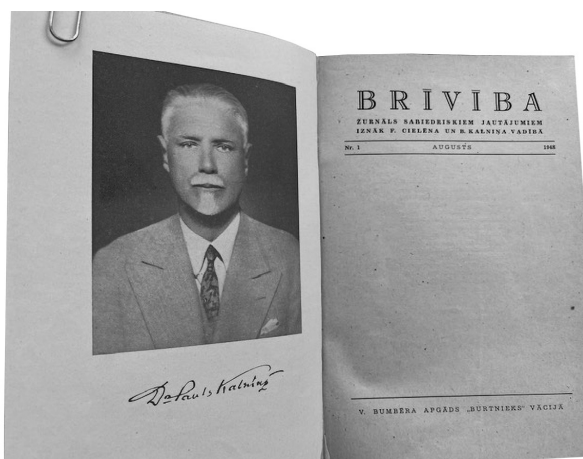
²⁷ Izceļošana. *Brīvība*, 2 (01.1949.), 38.

²⁸ Grincevičs 1948.

²⁹ Aukstais kašs. *Brīvība*, 3 (01.1950.), 19.

³⁰ Izceļošana. *Brīvība*, 2 (01.1949.), 39–40.

pēc Rietumu uzvaras bruņotā cīņā pret komunistisko Austrumu bloku Baltijas valstis atgūs savu brīvību³¹. Uz šo *Brīvība* atbild, ka “lamberģiskajai presei trūkst ārpolitiskās attīstības izpratnes”.³²

Brīvība velta slejas kultūrai, visvairāk kā īsas recenzijas sadaļā *Prese un grāmatas*. Recenzēto grāmatu izvēle ir ar noslieci uz pašu autoriem. Piem., tiek pieminēts, ka K. Dziļļejam iznākušas divas grāmatas *Burtnieka apgādā Vācijā* (*Trimdas dziesmas – Tālos ceļos* ar S. Vidberga ilustrācijām un *Bērnības dienu tēlojumi – Mans brālītis* ar P. Kuncendorfa ilustrācijām) un ka apgāds *Brīvais vārds* izdevis K. Dziļļejas patriotisko dzejojumu *Cilvēks*

trimdā. Pozitīvi pieminēta arī jurista K. Vanaga grāmatas *Latvijas valsts satversme, kas katram jāzina par to? iznākšana*³³. Ilmāra Bastjāņa feļetons *Cik līdzīga šīs gleznas...* varbūt piešķaitāms pie pirmā numura kultūras devuma³⁴. Otrajā *Brīvības* numurā iespiests Mildas Kalniņas apskats par norvēģu dzejnieku A. Everlandu (*Arnulf Øverland*)³⁵. Izņemot tāpat otrajā numurā iespiesto Kārļa Dzelzīša dzejoli *Sasaukšanās*³⁶, oriģinālu daiļliteratūras darbu *Brīvībā* nav, jo, kā pašā *Brīvībā* ir rakstīts, tas ir “tikai sabiedriski-politisks izdevums”³⁷.

³¹ Lambergs 1950.

³² Aukstais kaŗš. *Brīvība*, 3 (01.1950.), 20.

³³ Prese un grāmatas. *Brīvība*, 1 (08.1948.), 83–84.

³⁴ Bastjānis 1948.

³⁵ Kalniņa 1949.

³⁶ Dzelzītis 1949.

³⁷ Par un pret “Brīvību”. *Brīvība*, 3 (01.1950.), 32.

Sākumā bija cerēts, ka žurnāls iznāks katru otro vai trešo mēnesi, bet līdzekļu trūkuma un nepietiekamā abonentu skaita dēļ žurnāls beidza iznākt 1950. gadā jau pēc trim numuriem. Bija domāts izdot ceturto numuru 1950. gada novembrī, bet šīs cerības nepiepildījās³⁸, jo *Brīvības* materiālai atbalstīšanai nodibinātais garantu fonds³⁹ nespēja sagādāt nepieciešamos līdzekļus. Abonentu piesaistīšanai nepietika ar žurnāla plašo līdzstrādnieku pulku, kurā bija pazīstami sabiedriskie darbinieki Eiropā un Ziemeļamerikas kontinentā: “V. Bastjānis, Vācijā, I. Bastjānis, ASV, A. Bucīņš, Zviedrijā, K. Dziļleja, Vācijā, K. Dzelzītis, Austrijā, R. Drillis, Vācijā, J. Grava, ASV, Klāra Kalniņa, Zviedrijā, J. Kļava, Šveicē, I. Kaģis, Kanādā, Dr. Z. Karlsons, Zviedrijā, R. Krauja, Anglijā, V. Kraulītis, ASV, Dr. A. Lietuvietis, ASV, J. Naudiņš, Vācijā, Dr. E. Ogrīņš, Zviedrijā, A. Paeglis, Zviedrijā, R. Pakalns, Meksikā, J. Pāvulāns, Zviedrijā, Indr. Rītiņš, Vācijā, Dr. T. Staprāns, ASV, A. Stefenhagens, ASV, R. Straume, Zviedrijā, E. Tomāss, Vācijā, N. Valters, Austrijā, R. Vithofs, Beļģijā.”⁴⁰

Neapšaubāmi, ka žurnāla izplatīšanu traucēja trimdas vadošo aprindu negatīvais noskaņojums pret sociāldemokrātiju un LSDSP, tas izpaudās personīgos uzbrukumos un goda aizskaršanā. Šaurajā latviešu saimē izsaldēšana no sabiedrības varēja notikt vairākos veidos. Ir liecība, ka Stokholmas apkārtnē latviešu skolu vadība liedza jauniešiem no sociāldemokrātu ģimenēm apmeklēt latviešu papildskolas. Citi izsaldēšanas veidi bija neatbildēt uz vēstulēm, nepārdot sociāldemokrātiem ieejas biļetes uz sarīkojumiem u. tml. Bija arī vairāki gadījumi, kur sociāldemokrāti lūgti atstāt telpas vai izmesti no sanāksmēm, jo tie esot “komunisti”. Samērā parasta parādība bija latviešu sociāldemokrātu denuncēšana par komunistiem, vērstoties zviedru iestādēs⁴¹. Ļoti nopietna ir *Brīvībā* publicētā ziņa, ka Vācijas nometnēs noliedza žurnālu pārdot un notika fiziska izrēķināšanās ar *Brīvības* lasītājiem, izplatītājiem un līdzstrādniekiem⁴².

Potenciālos *Brīvības* lasītājus iespaidoja arī daudzās negatīvās recenzijas trimdas avīzēs. Piem., *Latvju Vārda* redaktors raksta, ka žurnāla *Brīvības* “mērķis ir plānveidīga latviešu emigrācijas graušana, izmantojot šim nolūkam kailus un saltus melus par atsevišķām parādībām un personām”⁴³. Iznīcinošu kritiku satīriskā recenzijā par *Brīvību* sniedz rakstnieks Dzintars Sodums, norādot, ka žurnāls “savā sektantiskā žargona ziņā stāv joprojām uz 1890. vai 1905. gada līmeņa” un ka tā autori “ar aizkustinošu centību gan prot atcerēties bijušo un par to vai nu kliegt vai romantiski skumt, bet ir nespējīgi uzņemt sevī daudzus jaunus jēdzienus, ko radījis Rietumeiropas sociālisms”⁴⁴. No otras puses, jādodomā, ka nepieciešamība LSDSP viedokli aizstāvēt ar kaujinieciskiem lozungiem un pārspilējumiem bija reakcija pret pastāvīgiem uzbrukumiem un vietējās latviešu sabiedrības neiecietību.

Sākot ar 1950. gada vasaru, *Brīvības* vietā “Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku Partijas ĀK un Zviedrijas Latviešu Soc-dem. klubs” sāka izlaist rotaprintētu informācijas lapu *Partijas Biļetens*, ko izplatīja LSDSP biedriem. Līdz 1954. gadam iznāca 42 šādi rotaprintēti mašīnraksta mēnešraksti 10–20 lapušu apjomā. *Partijas Biļetena* redaktori bija B. Kalniņš un K. Dziļleja⁴⁵, un biļetena vadības lokam piebiedrojās arī Latviešu sociāldemokrātiskās jaunatnes (LSDJ) priekšsēdis Bruno Misiņš⁴⁶.

Līdzīgi pirmajiem trim *Brīvības* laidieniem, *Partijas Biļetens* (turpmāk – *PB*) turpināja uzsākt saturisko ievirzi, piedaloties tiem pašiem avīzes līdzstrādniekiem un korespondentiem. Tika sniegtas analīzes par aktuālajiem sociāldemokrātijas jautājumiem, atskati par sociāldemokrātiskās kustības vēsturi, kā arī nelieli pārskati par ārpolitiskiem notikumiem un dzīvi Padomju Latvijā. Sadaļā *Preses apskats* – dzelīgi komentāri par trimdas konservatīvo “vadoņu” izdarībām un atspēkojumi trimdas avīzēs publicētajiem uzbrukumiem partijai un atsevišķiem sociāldemokrātiem. Aktualitāti

³⁸ Partijas dzīve. *Partijas Biļetens*, 3 (07.1950.), 9.

³⁹ Latv. soc.-dem. klubs Zviedrijā. *Brīvība*, 3 (01.1950.), 27.

⁴⁰ *Brīvība*, 1 (08.1948.), 85.

⁴¹ Anonīms 2003.

⁴² Kalniņš 1949.

⁴³ Argo 1948.

⁴⁴ Sodums 1949.

⁴⁵ *Partijas Biļetens*, 10 (10.1951.), 2.

⁴⁶ Partijas dzīve. *Partijas Biļetens*, 3/4 (03.–04.1951.), 9.

piešķīra atreferējumi par tikko notikušām partijas sanāksmēm, sarīkojumu sludinājumi, kā arī uzaicinājumi uz biedru sapulcēm.

1950. gada 5. numurā, kas bija īpaši 18. novembra piemiņai veltīts izdevums, paziņots, ka, kaut gan *PB* domāts "partijas biedru politiskai informācijai", tomēr "nevar būt iebildumu, ja to dod lasīt arī mūsu partijas simpatizētājiem un vispār demokratiskiem latviešiem", un šajā nolūkā "biedriem, pēc pieprasījuma, tiks piesūtīti vairāki eksemplāri"⁴⁷. Tātad *PB* ir domāts ne tikai LSDSP biedriem, bet arī plašākai trimdas latviešu sabiedrībai. Nepilnus divus gadus vēlāk *PB* slejās atzīmēts, ka no izdotās tirāžas "vairāk par pusi aiziet ārpus partijas stāvošiem tautiešiem" un "PB nonācis arī okupētajā Latvijā"⁴⁸. Tā kā *PB* caurmēra tirāža bija ap 700 eksemplāru un partijā bija ap 100 biedru⁴⁹, jānāk pie slēdziena, ka LSDSP nežēloja līdzekļus, lai katru mēnesi sūtītu simtiem eksemplāru partijas pārstāvjiem un grāmatu galdiem Zviedrijā un ārzemēs, lai iegūtu jaunus abonētājus un politiskos atbalstītājus.

⁴⁷ Partijas dzīve. *Partijas Biļetens*, 5 (11.1950.), 19.
⁴⁸ Partijas dzīve. *Partijas Biļetens*, 3 (03.1952.), 9.
⁴⁹ Mūsu koporganizācija. *Partijas Biļetens*, 1 (07.1950.), 2.

Kā liecina daudzie paskaidrojumi, komentāri un aizstāvēšanās raksti ganrīz vai katrā *PB* laidienā, trimdas labējās preses uzbrukumi LSDSP, un īpaši B. Kalniņam, pa šiem gadiem nemazinājās, bet gan pieņēmas biežumā. Īpaši naidīgu nostāju ieturēja Kanādā izdotā avīze *Latvija Amerikā*, Zviedrijas *Latvju Vārds* un Vācijas *Latvija*. Šo avīžu izdevēju, redaktoru un atbalstītāju pulkā atradās krietns skaits indivīdu, kas bija ne tikai bijušie SD un gestapo darbinieki un citi vācu okupācijas laika kolaboranti, bet arī bijušie komunisti un NKVD ziņotāji, kas, apmetuši kažoku, tagad soļoja galēji labējā spārna piekritēju pulkā. Viņu galvenais mērķis bija iznīcināt LSDSP darbību trimdā, jo, viņuprāt, B. Kalniņš un LSDSP bija tie, kas ar saviem atklājumiem par šo labējā spārna vīru noziedzīgo pagātni traucēja viņu centienus kļūt trimdā par noteicējiem. Šai, pamatoti var teikt, galēji labējā spārna kustībai milzīgu triecienu deva bijušā K. Ulmaņa autoritārās valdības ministra Alfrēda Valdmana apcietināšana 1954. gada aprīlī un sodīšana ar četriem gadiem spaidu darbos par krāpšanu un izspiešanu⁵⁰. A. Valdmanis

⁵⁰ Valdmanis notiesāts! *Brīvība*, 8 (10.1954.), 3.

bija 1950. gadā kļuvis par ģenerāldirektoru Ņūfaundlendā (Kanādā) Ekonomiskās attīstības departamentā, bet četrus gadus vēlāk viņu apsūdzēja par apmēram 500 000 dolāru noblēdīšanu. Rietumu pasaules interese par šo afēru bija milzīga, un prese Londonā, Ņujorkā, Vācijā, Skandināvijā un citur plaši aprakstīja tiesas procesu. Vēl ilgi pēc sprieduma izziņošanas ārzemju presē parādījās Latvijai un trimdas latviešiem negatīvas ziņas par “Valdmaņa lietu”. Tika atklāts, piem., ka “Alfrēds Valdmanis no izkrāptās naudas 3.000 dolāru ieguldījis Toronto avīzē *Latvija Amerikā*”⁵¹. Ir ticams, ka A. Valdmaņa pēkšņā pārvēršanās no augsta valdības ierēdņa par notiesātu zagli un krāpnieku lika kādai trimdas daļai apšaubīt laikrakstā *Latvija Amerikā* pausto labējo ideoloģiju un novērsties no viņa labējā spārna domubiedriem.

LSDSP Ārzemju komitejas un Zviedrijas latviešu sociāldemokrātiskā kluba sēdēs atkārtoti diskutē par *PB* turpmāko izdošanu un tās saturu un pārrunā iespējas atkal izdot *Brīvību* kā drukātu žurnālu. Atzīmējot partijas 50 gadu pastāvēšanas jubileju 1954. gadā, atkal tika izveidota LSDSP biedru garantu grupa, kas uzņēmās viena gada garumā finansēt *Partijas Biļetena* iespiešanu lielākā metienā⁵². Tas kļuva finansiāli iespējams, jo gādību par *Brīvības* salikšanu un iespiešanu tradicionālajā tipogrāfijas tehnikā uzņēmās apgāda *Ziemeļblāzma* dibinātājs Jānis Abučs (1914–1978). J. Abučs strādāja par burtlicu zviedru sociāldemokrātiskās provinces avīzes spiestuvē *Västmanlands Folkblad Tryckeri* Vesterosā, kur viņam kā darbiniekam bija iespēja izmantot spiestuvi gan sava apgāda, gan arī *Brīvības* u. c. vajadzībām.

1954. gada februārī 500 eksemplāru lielā metienā iznāca *Brīvības – Partijas Biļetena* pirmais numurs B. Kalniņa un K. Dziļlejas redakcijā – formātā un izskatā, kāds *Brīvībai* bija raksturīgs turpmākajos gadu desmitos. Biedriem, kā jau bija ierasts, lielākā skaitā piesūtīja brīveksemplārus “ar lūgumu tos izdalīt vai piesūtīt interesentiem”⁵³. Sākot ar

3. (48.) numuru, *Brīvību – Partijas Biļetenu* piedāvā abonēšanai ar iespēju to piesūtīt pa parasto pastu un pa gaisa pastu visās trimdas zemēs. *Brīvības* 5. (50.) numurs, kas iznāca 1954. gada jūnijā, bija veltīts LSDSP 50 gadu pastāvēšanai un darbībai. Tika atņemts *Partijas Biļetena* nosaukums, un avīzes galvu, ko bija zīmējis LSDSP biedrs, mākslinieks Sigismunds Vidbergs, iespieda divās krāsās: vārds *Brīvība* ar smalku baltu līniju caurvītiem melniem burtiem uz sarkanām liesmām degošās lāpas fona.

Avīzes saturs pamatā nemainījās. Tāpat kā pirmajās *Brīvībās* un sekojošos *PB*, parādījās gan ideoloģiski raksti par sociāldemokrātiju, gan pasaules notikumu un ārpolitikas analīzes, gan pārskati par internacionālo sociāldemokrātiju un vietējo LSDSP klubu un kopu darbību. Toties, vai nu ievērojot Dz. Soduma satīriskās piezīmes, vai tāpēc, ka bija nodoms ieviest jaunu redakcionālu ievirzi, jaunās *Brīvības* stils bija mainījies. Akūtais sabiedriskais strīds par parlamentārisumu un pret autoritārisumu bija zaudēts, un tika meklēti citi sadarbības veidi ar trimdas organizācijām, lai ietu kopciņā par brīvu un demokrātisku Latviju. “Sektantiskais žargons” tika izskausts, un agrākos uzbrukumus kādai labā spārna parādībai tagad pasniedza kā asu komentāru, ieturot lietišķu stilu. Kā liecina *Brīvības* un LSDSP turpmākā darbība, jaunā žurnālistikas pieceja bija veiksmīga – tika iegūti avīžu abonētāji ārpus partijas rindām, partijā iestājās jauni biedri. Varētu domāt, ka jaunais grafiskais noformējums, konfrontatīvā stila atmešana un A. Valdmaņa un viņa piekritēju izgāšanās bija pievilkuši jaunus lasītāju pulkus, jo jau pēc dažiem mēnešiem *Brīvības* metiens bija uzkāpis līdz 1000 eksemplāriem.

Noslēgums

Jaunajā tehnikā *Brīvība* kā drukāta avīze turpināja iznākt turpat vai 50 gadus. Bieži ieņemot atšķirīgu pozīciju iepretim trimdas vadošo organizāciju uzskatiem, *Brīvība* aktīvi piedalījās trimdas politiskās un kultūras debatēs. *Brīvības* relatīvi lielais 1000 eksemplāru metiens un plašais abonētu skaits visās latviešu trimdas zemēs norāda, ka avīze tika cītīgi lasīta. Neskatoties uz visiem apvainojumiem

⁵¹ Par izkrāptu naudu izdota avīze. *Brīvība*, 5 (05.1955.), 4.

⁵² Redakcija 1954.

⁵³ Partijas dzīve. *Brīvība*, 1 (02.1954.), 4.

un iebaidīšanas mēģinājumiem, LSDSP nepadevās vilinājumiem un spiedieniem, bet ieturēja savu sociāldemokrātisko virzienu visus gadu desmitus. LSDSP un *Brīvība* deva skaidru pretsvaru trimdas konservatīvajai politiskai noslieci. Kaut gan LSDSP nekad neieguva noteicošu lomu trimdas lielajās jumta organizācijās, tā sniedza alternatīvu tai trimdas jaunajai

paaudzei, kura nesaskatīja, kā starpkaru Latvijas lauku dzīves romantizēšana un diktatora K. Ulmaņa slavināšana nākotnē varēs novest pie brīvas un neatkarīgas Latvijas. Turpmākie pētījumi atklās, tieši kādu lomu LSDSP un *Brīvība* ieguva, lai netiešā veidā modernizētu trimdas politisko vadību un izglītotu trimdas jauno paaudzi politiskajā domāšanā.

VĒRES

- Argo [Andrejs Johansons] (1948) Meli. *Latvju Vārds*, 80 (16.10.1948.), 1–2.
- Bastjānis, I. (1948) Cik līdzīgas šīs gleznas... (15. maija četrpadsmitās gada dienas atcerei). *Brīvība*, 1, (08.1948.), 80–83.
- Daudze, A. (2011) *Latvija Zviedrijas politikā 1945–1991*. Rīga : Zvaigzne ABC.
- Dzelzītis, K. (1949) Sasaukšanās. *Brīvība*, 2 (01.1949.), 3–4.
- Dziļleja, K. (1950) J. Rainis un sociāldemokrātija. *Brīvība*, 3 (janv.), 10–14.
- Freivalds, O. (1961) *Latviešu politiskās partijas 60 gados*. Kopenhāgena : Imanta.
- Griķe, S. (1997–1998) Latviešu sociāldemokrātu trimdas izdevums “Brīvība” (1954.–1964.). *Brīvība*, 6/7, 20–22; 8, 12–14; 1, 16–19; 2/3, 16–18; 4, 15.
- Grincevičs, K. (1948) Vecie un jauni austrālieši. *Tēvzeme*, 69 (02.10.1948.), 4.
- Grīnuma, G. (2009) *Piemīņas paradoksi: Raiņa un Aspazijas atcere Kastanjolā*. Rīga : Karogs.
- Jēgers, B. (1989) *Statistisks pārskats par trimdas grāmatniecību*. Nolasīts konferencē *Ist Meeting of Latvian Writers from Latvia and the West* (05.–06.06.1989.) Stokholmā.
- Kalniņa, K. (1949) Jaunā strāva un pirmā latviešu sociālistu prāva 1897.–98. g. (piecdesmit gadu atcerei). *Brīvība*, 2 (01.1949.), 41–47.
- Kalniņa, M. (1949) Norvēģu brīvības dzejnieks A. Everlands – mūsu draugs. *Brīvība*, 2 (01.1949.), 54–57.
- Kalniņš, B. (1949) Brīvība un vienība. *Brīvība*, 2 (01.1949.), 5–6.
- Kalniņš, B. (1993 [1956]) *Latvijas sociāldemokrātijas 50 gadi (1905–1955)*. 2. izd. Stockholm : Memento.
- Lambergis, V. (1950) Vienīgas ceļš uz Latvijas brīvību. *Latvija*, 6 (21.01.1950.), 2.
- Latviešu sociāldemokrātu ārzemju komiteja (1948) Par brīvību, neatkarību, vienlīdzību! *Brīvība*, 1 (aug.), 3–4.
- Ozoliņš, K. (1954) “Mazā Latvija” un latviešu dzīve Vācijā. Tichovskis, H. (red.) *Latviešu trimdas desmit gadi: rakstu krājums*. [Toronto] : Astras apgāds.
- Red. (1948) Laikmeta dokumenti. *Brīvība*, 1 (aug.), 32–43.
- Redakcija (1954) Jaunu gaitu sākot. *Brīvība*, 1 (02.1954.), 1.
- Siliņš, L. (2011) *Zviedru-Latviešu palīdzības komitejas darbība*. Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds.
- Sodums, D. (1949) Romantiskā Brīvība. *Ceļa Zīmes*, 4 (10.1949.), 310–311.
- T. (1948) Nacionālā Fonda vēlēšanās Zviedrijā. *Brīvība*, 1 (aug.), 65.
- Tichovskis, H. (red.) (1954) *Latviešu trimdas desmit gadi: rakstu krājums*. [Toronto] : Astras apgāds.
- Valters, N. (1949) Tiesības un politika. *Brīvība*, 2 (janv.), 21–28.
- Valters, N. (1950) Humanitārais sociālisms. *Brīvība*, 3 (janv.), 5–10.
- Zalkalns, L. (2014) *Back to the Motherland: Repatriation and Latvian Émigrés 1955–1958*. Stockholm : Stockholm University.

Laikraksti

Brīvība (1948–1951, 1954–1999).

Partijas Biļetens (1951–1953).

Intervijas

Anonīms A. (2003) Intervija 15.01.2003.

Summary

Lilita Zaļkalne

Brīvība (Freedom) as the political voice of Latvian Social Democrats in exile, first years (1948–1954): a short insight

Brīvība (Freedom) was the monthly newsletter of the exile Latvian Social Democratic Workers' Party (LSDSP), a newsletter which was established in Sweden in 1945. At first Brīvība was published as an annual journal, with issues in 1948, 1949 and 1950. As the official voice of the party, it defended the view that the exile community should unite under the last speaker of the democratic Latvian parliament and that exiles should not follow the lead of the Latvian Ambassador in London, who had been assigned extraordinary powers in 1940 by the authoritarian Latvian government. LSDSP support for the "parliamentarians" and its progressive standpoints on other political matters were not popular among the mainly conservative Latvian exiles. Moreover, the aggressive journalistic style of the first Brīvība issues was not helpful in attracting new party members or more subscribers. From July 1950 to the end of 1953, Brīvība was issued as an internal party newsletter. It also actively recruited party members among Latvian exile communities and sought to widen its readership. In 1954, Brīvība resumed publication as a monthly newsletter. The newsletter presented typical social democratic standpoints on global politics and uniquely LSDSP views on exile Latvian politics. However, the parliamentary controversy was no longer at the forefront and the journalistic tone had mellowed. Almost at the same time, a major right-wing exile Latvian politician, Alfrēds Valdmanis, was sentenced by a Canadian court to four years' imprisonment for fraud and extortion, which meant that the right-wing authoritarians in exile lost their leading figure. These may be some of the main factors why Brīvība succeeded in expanding its readership and was able to continue publication outside of Latvia until 1999, thereby retaining its importance in exile Latvian politics.